

Things and Patterns – from Pyramiden to Patagonia

Festschrift in honor of Professor
Hein Bjartmann Bjerck

Birgitte Skar, Heidi Breivik og Martin Callanan (red.)

© **NTNU Vitenskapsmuseet**, Institutt for arkeologi og kulturhistorie
og **MUSEUMSFORLAGET** Trondheim 2025
ISBN 9788283051919
ISSN 1501-6099

Grafisk formgivning Type-it AS
Omslagsdesign Type-it AS
Omslagsillustrasjon Hein B. Bjerck sålde under utgraving ved Reinsvatnet Lok 1, Sunndal k.,
Møre og Romsdal, i september 2009. Foto: Martin Callanan, NTNU Vitenskapsmuseet
Forlagsredaktør laila.andreassen@museumsforlaget.no
Papir 115 g Galerie art silk
Boka er satt med Adobe Garamond Pro 11,7/14 pkt
Trykk og innbinding LOS Digital AS

Digital utgave fritt tilgjengelig <https://www.ntnu.no/museum/publikasjoner>

Museumsforlaget
Kjøpmannsgata 23
NO-7013 Trondheim

telefon [47] 47 47 87 47
post@museumsforlaget.no
www.museumsforlaget.no

Denne boka er beskyttet av lov om
opphavsrett til åndsverk, og avtaler
om kopiering inngått med Kopinor.
Ta kontakt med forlaget om du ønsker å
gjengi deler av boka, i medieavhengig form.

Henvendelser om denne boka kan rettes til NTNU Vitenskapsmuseet,
Institutt for arkeologi og kulturhistorie, 7491 Trondheim

Innhold

Innledning

Introduksjon til festskrift til professor Hein Bjartmann Bjerck

Martin Callanan, Birgitte Skar, Heidi Mjelva Breivik 9

Tema 1 Tidlig forhistorisk tid; stein, bilder og landskap

Re-visiting Middagskarheia 1

Fragments of Middle Mesolithic Life on Vega, Central Norway

Birgitte Skar, Helena Knutsson, Kjel Knutsson 18

Tilbake til Reinsvatnet

Heidi M. Breivik, Martin Callanan 40

What's the Point of all the Points?

Thoughts on the use of Bow and Arrow in Early Mesolithic Coastal Norway

Leif Inge Åstveit 62

Mesolithic Portable Animal Figurines in Coastal Western Norway

Knut Andreas Bergsvik, David Simpson, Hanne Årskog 74

Hellig landskap ved Julsundet i yngre steinalder

- om erkjennelse og lokalisering av steder for rituell praksis

Silje E. Fretheim 86

Et essay om fremstillingen av menneskefigurer og dyr

Trond Klungseth Lødøen 114

Tema 2 Komparative og globale perspektiver på menneskers relasjon til havet

Late Pleistocene Archaeology

Daryl Fedje, Christopher F.G. Hebda, Duncan McLaren 134

Marine Mammals in Rock Art and Fossils in Flint

Regional Expressions of Being-Sea-Stone Relations on the West Coast of Norway in the Mesolithic

Astrid J. Nyland 152

Marine Ventures Project

A Comparative Perspective for the Human Colonization of Archipelago Landscapes in Norway and Patagonia

Atilio Francisco Zangrando, Heidi M. Breivik, Silje E. Fretheim, Angélica M. Tivoli 180

Towards a “Flutter” Landscape Archaeology On Relations between Digital Elevation Models and an Ethnolinguistic Dictionary from Tierra del Fuego <i>Jo Sindre P. Eidshaug</i>	196
Tema 3 Samtidsarkeologi og arkeologi i hverdagen, arkeologiens hverdag	
Hvorfor arkeologi? <i>Bjørnar Julius Olsen</i>	218
Anekdoter som arkeologisk metod <i>Mats Burström</i>	228
Going Himmelblå Sideways-Thinking Archaeology Within the Multiple <i>Terje Brattli and Ragnar Vennatrø</i>	234
Salt House For an Act of Unrelinquished Obligation <i>Christopher Witmore</i>	250
Tema 4 Vitenskap, ord og bilder – visual essays	
En digital bergkunstreise gjennom tekst, bilder og lyd <i>Heidrun Steberggløkken</i>	266
Walking Down Memory Lane to the Sound of Bombs and Shells <i>Axel Christophersen</i>	276
Ytterst i verden – en utstilling mellom to permer <i>Redigert av Heidi M. Breivik og Elin S. Sandbakk</i>	288
Bifangst <i>Elin Andreassen, Ann-Cathrin Hertling</i>	310
Supplementary Tables and Figures	
<i>Skar, Knutsson and Knutsson</i>	314
<i>Breivik og Callanan</i>	321

Om forfatterne / The authors

Birgitte Skar Department of Archaeology and Cultural History, NTNU University Museum
Kjel Knutsson Department of Archaeology, Ancient History and Conservation, University of Uppsala

Helena Knutsson Stoneslab, Uppsala

Heidi Mjelva Breivik Department of Archaeology and Cultural History, NTNU University Museum

Martin E. Callanan Department of Historical and Classical Studies, NTNU

Leif Inge Åstveit Section for Cultural Heritage Management, University Museum of Bergen

Knut Andreas Bergsvik University Museum, University of Bergen

David Simpson University Museum, University of Bergen

Hanne Årskog University Museum, University of Bergen

Silje E. Fretheim Department of Archaeology and Cultural History, NTNU University Museum

Trond Klungseth Lødøen Department of Cultural History, University of Bergen

Daryl Fedje Hakai Institute and University of Victoria Anthropology Department, Canada

Christopher F.G. Hebda Hakai Institute, Victoria, Canada

Duncan McLaren Hakai Institute and University of Victoria Anthropology Department, Canada

Astrid J. Nyland Museum of Archaeology, University of Stavanger

Atilio Francisco Zagrandó Centro Austral de Investigaciones Científicas (CADIC-CONICET), Argentina

Angélica M. Tivoli Centro Austral de Investigaciones Científicas (CADIC-CONICET), Argentina

Jo Sindre P. Eidshaug Department of Archaeology and Cultural History, NTNU University Museum

Bjørnar J. Olsen Department of Archaeology, History, Religious Studies and Theology, The Arctic University of Norway

Mats Burström Department of Archaeology and Classical Studies, Stockholm University

Terje Brattli Department of Archaeology and Cultural History, NTNU University Museum

Ragnar Vennatrø Trondheim

Christopher Witmore Department of Classical and Modern Languages and Literatures, Texas Tech University

Heidrun Stebergløkken Department of Historical and Classical Studies, NTNU

Axel Christophersen Department of Archaeology and Cultural History, NTNU University Museum

Elin S. Sandbakk NTNU University Museum

Elin Andreassen Hertling & Andreassen, Trondheim

Ann-Cathrin Hertling Hertling & Andreassen, Trondheim

En digital bergkunstreise gjennom tekst, bilder og lyd

Heidrun Stebergløyken

Figur 1. Starten av reisen, suset fra Gaulfossen høres godt ved kanten av platået. Foto: Heidrun Stebergløkken

Skann QR-koden for å følge den digitale reisen til Gaulfossen. For å starte lyden trykker du på play-knappen. Du vil kunne bevege deg mellom de ulike bildene ved å følge pilene i opptaket. Ved å trykke på hus-ikonet går du ett trinn tilbake. Dersom symbolene forsvinner, trykker du på plusstegnet i avspillingslinjen nederst. Ved å trykke på brille-ikonet i avspillingslinjen kan du også oppleve opptaket med VR-briller.

Innledning

Bergkunstforskningen er kompleks og sammensatt, og omfatter tolkningsaspekter, kronologiske utfordringer og materialdokumentasjon belyst i et kulturhistorisk perspektiv. Samtidig vil selve betydningen av forhistoriens bilder være den kjernen av materialet vi aldri vil klare å avdekke. Deri ligger mye av mystikken til bergkunsten. Til tross for at mange av bergbildene for oss i dag er gjenkjennbare, som den velkjente Bølareinen som kommer til syne og forsvinner bak fossen ved Bøla i Steinkjer, eller fotsålene på rullesteinene som årlig kommer til syne og oversvømmes igjen ved Selbustrand, eller de mystiske menneskefigurene som trer inn i hulemørket i Solsem på Leka. Vi ser og gjenkjen-

ner motivene, men hva de betød for de forhistoriske menneskene, vil for alltid være skjult for oss. Men det bergkunsten gjør med oss den dag i dag, er å utfordre oss. Vår persepsjon og vår evne til å oppfatte verden rundt oss er noe vi har til felles med de som var her før oss. Det åpner for mange andre perspektiver som handler mer om selve opplevelsen av bergkunst.

Dette essayet vil ta leseren med på en bergkunstreise gjennom bilder, som også kan oppleves i 360° ved å skanne QR-koden (Fig. 1) i dokumentet. Teksten med bilder må likevel oppleves som å kunne stå selvstendig, uavhengig av 360-opptaket, selv om det tilfører en ekstra dimensjon. Essayet vil utforske hvordan disse

bildene kanskje kan bygge en bro mellom tekst, bilder og lyd – til en opplevelse av en bergkunstlokalitet. Bildene skal kunne la leseren bevege seg i landskapet og oppleve hvordan landskapet påvirker hen i tilnærmingen til stedet, i et fenomenologisk perspektiv (Tilley 1994, Fahlander og Kjellström 2010, Bjerck 2012, Nyland og Stebergløkken 2020).

Bakgrunnen for reisen

Hein B. Bjercks artikkel fra 2012, *On the outer fringe of the human world: phenomenological perspectives on anthropomorphic cave paintings in Norway*, viser kompleksiteten til bergkunst lokalisert i huler. Dette er en glimrende artikkel hvor Bjerck på brilliant vis formidler hvordan forskningen på disse hulemaleriene har utviklet seg gjennom et hundreårs kjennskap til dette materialet. I tillegg levendegjør Bjerck (2012) hvordan kanskje noe av det mest fremtredende med hulene, nemlig selve opplevelsen av å tre inn i dette fremmede og mørke miljøet, aldri kunne erkjennes før det fikk vitenskapelig belegg gjennom de fenomenologiske perspektivene fra 1990-tallet. Utdringer ved fenomenologiske tilnærminger er at en som forfatter skal formidle opplevelsen av et landskap, som for det første kan være veldig subjektiv, og som for det andre er utrolig komplekst å gjøre gjennom tekst og vanlig foto. Man blir dermed helt avhengig av hvordan forfatteren evner å sette ord på sine omgivelser, og hvilke inntrykk som vedkommende påvirkes av og som påvirker persepsjonen. I tillegg til det visuelle – og tilstedeværelse eller fravær av lys – er lyd, temperatur og lukt noe som blir sterkt fremtredende i et hulemiljø (Bjerck 2012:56–59).

Denne artikkelen vil ikke gå inn i en inngående diskusjon om fenomenologi som metodisk og teoretisk fremgangsmåte, og kritikken av den. Noen aspekter bør likevel nevnes. Det er selvfølgelig flere kritiske røster til hvor objektivt sanselige inntrykk kan beskrives, i tillegg til at forskjellige mennesker vil ha ulik opplevelse av et sted. Stedet ville også sannsynligvis vært opplevd forskjellig i forhistorisk tid mot hvordan vi opplever det i dag. Vi kan heller ikke være sikre på om de elementene vi vektlegger i dag, i vår fenomenologiske analyse, faktisk hadde det samme meningsholdet i forhistorien (Brück 2005:46, Bjerck 2012:48).

Noe av kritikken omhandler også hvordan man kan måle eller kvantifisere sanseopplevelsene for å kunne gi dem vitenskapelig tyngde. Bjerck (2012:57) viser til hvordan sanseopplevelser kan brytes ned til målbare elementer som kan fanges opp av lysmalere, fukt-

målere, sonar og termometer for å kunne vitenskapelig beskrive opplevelsen av hulerommet. Flere forsøk har vært gjort både for å fange opp lyd og måle ekko og akustikk ved bergkunstfelt (Díaz-Andrieu og Mattioli 2015, Díaz-Andrieu et al. 2017, Fezenda et al. 2017, Kristiansen 2023). Dette bidrar til å kunne objektivt måle noen av de elementene som kan sanses, men betyr nødvendigvis målbart en mer objektiv opplevelse?

Bjerck (2012:57) argumenterer, med bakgrunn i Tilley (1994), at vi som mennesker har den samme kroppen, i omfang og sinn – og grunntrekkene i landskapet er de samme, spesielt i et hulemiljø. Jeg tenker det samme. Det finnes sanselige elementer ved et landskap vi i dag kan oppleve, på samme måte som de som har vært her før oss – med noen forbehold. Vi kan ikke med sikkerhet si at dette var viktige elementer i forståelsen av bergkunsten, men vi kan kanskje argumentere for at det var elementer som påvirket menneskers opplevelse av stedet. Inspirert av Bjerck sitt arbeid med hulene, har jeg tenkt å se på en lokalitet i Melhus som befinner seg i et helt annet landskap, men som kanskje likevel har noen likheter i hvordan det påvirker våre sanser.

Jeg har valgt å legge til lyd som en faktor i den digitale reisen til Gaulfossen. Dette er enkle opptak gjort med mobil, og det er på ingen måte benyttet en profesjonell metodisk tilnærming. For meg er lyden en viktig del av Gaulfossen og et viktig nærvær som er vanskelig å beskrive bare med tekst. Å legge til lyd som et element i 360-opptaket gjør ikke nødvendigvis det fenomenologiske perspektivet mer objektivt. Jeg vil heller stille spørsmål ved om dette i det hele tatt bør være målsettingen. Noe av den kritikken som har vært reist om fenomenologi, er at vi ikke kan være sikre på om de forhistoriske menneskene opplevde landskapet på samme måte som oss. Et annet aspekt er at ikke alle som går ned til Gaulfossen, vil oppleve dette stedet på samme måte, heller ikke i dag. Målet med dette essayet er snarere å legge til rette for at leseren skal kunne få mest mulig inntrykk av stedet. Det kan likevel hende at man opplever stedet forskjellig med den bakgrunnen, erfaringen og landskapsforståelsen hver enkelt har. I denne sammenheng vil 360-opptaket med lyd kanskje kunne fungere som en bro mellom tekst, bilder og sted. En slags forsterker av opplevelsen.

En reise til Gaulfossen

Bergkunsten i Skandinavia deles inn i to ulike tradisjoner, den nordlige og den sørlige. En overvekt av den nordlige tradisjonen finnes i den nordlige delen

Figur 2. Det bratteste partiet ved nedgangen er forsert.
Foto: Heidrun Stebergløkken

Figur 3. Gaulfossen åpenbarer seg nærmere i terrenget, både visuelt og lydmessig, og man får fotfeste igjen på en liten hylle som fører nordover langs skråningen. Tatt mot nordøst. Foto: Heidrun Stebergløkken

Figur 4. «Stien» fortsetter nordover. Selv om terrenget er bratt, følger man den naturlige hyllen i skråningen. Tatt mot nord. Foto: Heidrun Stebergløkken

Figur 5. «Stien» og veien tilbake. Tatt mot sør. Foto: Heidrun Stebergløkken

av Skandinavia/Fennoskandia og omvendt, men det finnes flere unntak fra regelen. Den nordlige tradisjonen forbindes med steinalder, og domineres av hjortedyr. I tillegg finnes andre ville dyr som hvalfigurer, fuglefigurer, bjørn, fisk og båter (av rektangulær type). Ved overgangen til bronsealder skjer det også et skifte i ikonografien. Da tar de store skipsfigurene over som det dominerende motivet. I tillegg får vi tamdyr – som hester og storfe – fotsåler og håndavtrykk, menneskefigurer og det som ofte tolkes som solsymboler; vi får spiraler, skålgroper, ringfigurer og hjulkors. Dette er en klar forenkling av materialet, og det er tydelige regionale forskjeller innad i dette overordnede bildet. I Midt-Norge ser vi en tydelig overgangsfase, der disse tradisjonene ser ut til å ha sameksistert i overgangen til bronsealder (Gjerde 2010, Sognnes 2001, 2012, 2017, Lødøen 2017, Stebergløkken 2016, 2021).

Med bakgrunn i bergkunstmotivene i Gaulfossen, i tillegg til de store skredene som har gått nord for

lokaliteten, tyder mye på at bergkunsten ble laget en gang i bronsealder (Stebergløkken et al. in press). Når det gjelder landskapsituasjonen ved Gaulfossen i bronsealderen, er det flere usikre faktorer, for eksempel vegetasjonen. I dag er det både grantrær og løvskog her, men dette var ikke nødvendigvis situasjonen i bronsealderen. At det har vært noe løvskog, er heller ikke usannsynlig. Men vi kan forholde oss til selve beliggenheten av lokaliteten. Den ligger på østsiden av Hovinsåsen, der elva Gaulfossen også har avskåret åskammen fra Hovin-landskapet øst for denne. Menneskene lagde bergkunsten her mest sannsynlig i yngre bronsealder (1100–500 fvt.), og måtte den gangen krysse et elvestryk og kanskje komme inn til feltet via denne siden. Vest for Hovinsåsen er det en mindre elv, Gaua, som også avskjærer åskammen, men som har mindre vannføring. Alternativet kan være å starte ovenfra fra vestsiden, slik vi ankommer feltet i dag. Denne reisen vil fokusere på denne nedstigningen, og

Figur 6. «Stien» smalner og blir bratt ned mot avsatsen under. Tatt mot nord. Foto: Heidrun Stebergløkken

ferdselen via bratte stryk fra østsiden er en helt annen fenomenologisk reise.

Landskapet på toppen av platået (Fig. 1) er i dag beiteområde for kyr, og trærne sperrer for det som kanskje var en bedre utsikt i bronsealder. Men lyden av Gaulfossen høres godt fra strykene der nede. Det er ingen iøynefallende sti her, men samtidig er landskapet så bratt at det ikke er mange andre steder det faktisk er mulig å komme seg nedover. For de med høydeskrekk (som undertegnede) kjennes det som om kroppen stritter litt imot, og man klamrer seg godt fast i de få greinene det er mulig å få tak i. Tankene går tilbake til min første tur til dette feltet, og følelsen av at det «ikke kunne være mulig å gå ned her», holdt på å ta overhånd. Å tre ned i noe ukjent og ikke helt ha fotfeste, er ubehagelig – samtidig som man trekkes ned mot lyden. Men hadde jeg ikke visst at det fantes en bergkunstlokalitet der nede, hadde jeg nok kanskje aldri beveget meg ned den bratte skråningen. Skjelven i knærne kommer relativt raskt hos en person med

Figur 7. En heller gir ly for vær og vind. Her er det også satt opp en mur, og bårester vitner om moderne aktivitet. Tatt mot nordvest. Foto: Heidrun Stebergløkken

høydeskrekk, noe som gjør at man må konsentrere seg litt ekstra om hvordan man skal forflytte seg. Jeg tenker at dette er et sted man i alle fall ikke vil gå ned vinterstid med snø og is.

Når den bratte delen av nedstigningen er unnagjort (Fig. 2), kommer elva Gaulfossen godt til syne i landskapet like under (Fig. 3), og lyden er fremtredende. Jo større vannføringen er, jo mer merkbar er også lyden i dette landskapet. Reisefølget mitt og jeg må heve stemmen ganske mye når avstanden mellom oss er blitt stor. På hyllen under det bratte partiet fortsetter en slags «sti» nordover langs skråningen. Her oppleves det som litt enklere å gå, og vi blir mer oppmerksomme på omgivelsene. Her får vi en liten pause ved å kunne stå støtt, stoppe opp og ta innover oss både lyden og synet av den mektige elva som buldrer under oss. Landskapet lukker seg rundt oss, og verden der oppe oppleves nå som fraværende. Elva dominerer. Det er mulig å se over til andre siden av elva og østover, men også her ser vi inn i bratte skråninger på grunn av kløfta vi befinner seg i. På mange måter har vi trådt inn i en annen verden, avskåret fra verden der oppe.

Vi ledes automatisk mot nord (Fig. 4); veien sørover er brattere, og det er ikke noen naturlig hylle å følge. «Stien» mot nord er mer fremkommelig. Riktignok er det noen større steiner å forsere, og vi må velge løype med omhu, men det er god plass til å bevege seg (Fig. 4 og 5). Det er fristende å sette seg ned og ta inn inntrykkene. Vi stopper opp og kjenner det kraftige suset fra elva, lukten av skogen og våt mose, og den svale fuktigheten på en litt varm dag. Her er det imidlertid ikke noen naturlig rasteplass, så vi fortsetter videre nordover.

Derfra smalner berghyllen, og terrenget blir brattere igjen i retning en heller på avsatsen nedenfor (Fig. 7).

Figur 8. Reisefølget på vei til neste avsats, «stien» opp igjen følger bergveggen til høyre. Tatt mot sørøst. Foto: Heidrun Stebergløkken

Figur 9. Hellenen med bergkunst åpenbarer seg på den nederste avsatsen. Tatt mot sør. Foto: Heidrun Stebergløkken

Figur 10. Båtmotiv og reinsdyr som er fullstendig uthugget med prikkhuggingsteknikk. Foto: Heidrun Stebergløkken

Figur 11. Kanten av avsatsen. Hit, men ikke lenger. Her stuper terrenget ned mot elva i nedkant til høyre i bildet. Foto: Heidrun Stebergløkken

Figur 12. Bergflaten viser et tydelig overheng, dette er også stedet med minst lyd. Tatt mot nord. Foto: Heidrun Stebergløkken

I dag vokser det trær her, noe som gjør nedstigningen betraktelig enklere (Fig. 6). Uten disse trærne hadde skjelvende knær fått sine utfordringer med å forsere dette bratte partiet. Her må vi igjen konsentrere oss om hvor vi setter føttene. Når vi kommer ned til helleren, skjer det imidlertid noe med lyden. Dette kan gjenkjennes også i 360-opptaket. Inntil helleren blir lyden plutselig mer dempet, og det konstante suset vi har gått i hele veien ned, roer seg noe (Fig. 7). Vi innser at vi etter å ha gått en stund i kraftig sus, setter pris på denne roen.

Elva høres fortsatt godt, men vi får en liten pause fra det høyeste volumet. Denne effekten blir også større om en velger å gå inn i helleren. Her får man både ly og ro, og er fullstendig skjermet – med utsikt mot elva og «stien» opp fra helleren (Fig. 8). Dette er på mange måter et sted det fint går an å ta en lengre rast, og det er heller ikke utenkelig å tilbringe en natt under «tak» i et majestetisk landskap.

Det er imidlertid én avsats til, og selve bergflaten med bergkunsten er ikke synlig før man har nådd den nederste avsatsen (Fig. 9). Det virker fristende å gå til denne på grunn av et litt større og flatere område, og vi er også litt spent på hvor langt ut mot elva vi kommer. Den første gangen vi besøkte dette stedet, var nysgjerrigheten vår i høyspenn. Ikke én eneste gang under nedstigningen har vi sett helleren som skjuler seg på avsatsen under, og det er ingenting som tilsier at dette stedet skal romme noe av den flotteste bergkunsten som finnes i Melhus. Tanker går til finneren og den følelsen han måtte ha fått da han gjorde denne oppdagelsen. Det historiske suset er merkbart, og vi kjenner på en nærhet til forhistorien på hvert eneste besøk hit. Kanskje nettopp fraværet av vår moderne verden bidrar ekstra til denne opplevelsen. Her er det som om tiden har stått stille, og det eneste som finnes, er stein, skog, mose, elva – og bergkunsten.

Idet vi trer ut på den litt større flaten på avsatsen under, åpenbarer det seg en ny heller. Denne har tydelige «bølger» / halve jettegryter formet av naturprosesser som stammer fra tidligere tider (Fig. 9 og 12). Denne formasjonen påvirker også hvordan lyset trefrer bergflaten. Lyset, i kombinasjon med hvor fuktig bergflaten er, påvirker hvor synlig figurene er, og til hvilket tidspunkt de er mest synlige. Krummingen på berget og solgangen gjør at ulike parti av berget har optimale lysforhold til ulike tider. Diskusjon av motivene gjøres ikke her, da landskapet er i fokus. Men kort oppsummert er det til nå funnet 44 figurer, der båtfigurer (20 stykker) og hester (9 stykker) er i flertall. Dette er et klart trekk ved sørlig bergkunstradisjon og typisk for bronsealder og førromersk jernalder. Imidlertid finnes det også to reinsdyr og en mulig bjørn, og dette er motiver vi normalt forbinder med nordlig bergkunstradisjon og steinalder. Men de skiller seg klart ut fra det vi kjenner til fra det midtnorske området. De er mye mindre, og i likhet med resten av figurene i Gaulfossen er alle fullt uthugget (Fig. 10), mot normalen – som er konturhugging (Stebergløkken og Brevik 2018, Stebergløkken et al. in press).

Ytterst på avsatsen er lyden av elva konstant. Her stuper terrenget ned mot elva, og det frister i liten grad å bevege seg ut mot stupet. Elva er stri, og nede på bredden skimter vi også flere jettegryter der elvas krefter har satt tydelige spor. Reisefølget står igjen litt lenger inne på avsatsen når jeg setter opp 360-kameraet for å ta bilde og gjøre lydopptak av elva. Vi må heve stemmen mye nå, rope, om vi skal kunne høre hverandre på avstand.

Ytterst på avsatsen ser vi at utsikten en gang har vært majestetisk – uten de trærne som har vokst opp i senere tid. Her har man hatt utsyn til elva og elvestryket, men den første helleren på avsatsen over (Fig. 7) er ikke lenger synlig. Vi får derfor følelsen av at flaten foran bergkunsthelleren opptre som et eget rom i dette landskapet, fortsatt godt skjermet fra resten av verden.

Når vi skal ta det siste steget på denne bergkunstreisen, inntil bergflata med kunsten, skjer det noe veldig merkbart med lyden, og landskapsrommet blir enda mindre (Fig. 12). Det finnes et godt overheng som beskytter den som står inntil bergflaten, og lyden stilner. På dette stedet kan reisefølget og jeg snakke lavt sammen, og foran de forhistoriske figurene blir stemningen nesten litt andektig. Membranen mellom oss og fortiden kjennes delvis transparent. Vi kan umulig være de eneste som har kjent på dette. Har det vært mennesker her i vikingtid og middelalder

også, som har vært like andektige, og kanskje til og med kjent på den samme spesielle følelsen man får ved å se noe så gjenkjennbart og likevel så fjernt? Lyden er også så merkbart forskjellig at det nesten er vanskelig å se for seg at det ikke skulle hatt noen betydning. Ved å bevege seg mellom disse to punktene – fra bergflaten til kanten av stupet (Fig. 11 og 12) under 360-turen – hører man tydelig hvordan lyden endrer seg. Men hvilken betydning den kunne hatt, er ikke nødvendigvis like enkelt å forklare. Er det meditativt, hvordan lydbildet skifter mellom støy og ro? Er denne roen og bergflaten et medium inn til en annen verden? Har lyden en symbolsk betydning som motivene inngår i, eller handler det om ritualene som ble utført på stedet?

Å skulle besvare disse spørsmålene lar seg kanskje ikke gjøre, og den ene forklaringen trenger heller ikke å utelukke en annen. Men det viktige elementet å ta med seg tror jeg handler om å åpne konteksten så mye som mulig, og forstå omfanget av landskapet bergkunsten befinner seg i. Det handler om selve bergkunsten, men også om den menneskelige opplevelsen av konteksten og – ikke minst – de ikke-menneskelige aktørene (som lys, lyd og bevegelse) som påvirker oss og bergkunsten (Nyland og Stebergløkken 2020).

Avsluttende refleksjoner

Inspirasjonen til dette essayet var Bjerck sine skildringer av hulene han har besøkt. Landskapet ved Gaulfossen som jeg har beskrevet, fremtoner seg som ganske annerledes. Her det ikke fravær av lyd og mørkets tilstedeværelse som dominerer, men tvert om et konstant sus fra elva som er øredøvende til tider. Bortsett fra inntil bergflaten med bergkunst, hvor roen senker seg.

Samtidig mener jeg det finnes noen likhetstrekk. Man får følelsen av å være avskåret fra verden; og sansene – da spesielt hørselen – overstimuleres. Etter hvert får man en slags trang til å komme seg opp igjen og vende tilbake til normalen.

Når vi har kommet oss helt opp igjen og tar fatt på veien hjem, kjenner vi på en ro vi ikke hadde før nedstigningen. Det kjennes godt å være kvitt det konstante suset fra elva, og vi legger plutselig merke til fuglesangen og stillheten som tidvis var fraværende på turen ned til bergkunstfeltet. Kanskje har dette noen likheter med Bjerck sine skildringer av hvordan det oppleves å tre ut av hulen og mørket. Vi legger merke til verden utenfor på en helt annen måte, og kanskje kan fravær eller overstimulering av sanser bidra til en nesten rensende effekt når vi trer tilbake til våre vante

omgivelser igjen. Følelsen av å ha vært et sted som ikke er så tilgjengelig, og som er avskåret fra omverdenen, gir nesten også en følelse av å ha fått lov til å være del av en annen dimensjon for en liten stund.

Dette essayet har også forsøkt å koble bilder, tekst og lyd sammen gjennom en 360-reise til Gaulfossen. Vi får se omgivelsene på en annen måte enn hva tekst og vanlige todimensjonale bilder kan vise. I et fenomenologisk perspektiv gir dette et litt annet mulighetsrom for å kunne beskrive landskapet i flere dimensjoner.

LITTERATUR

- Bjerck, H.B. 2012. On the outer fringe of the human world: phenomenological perspectives on anthropomorphic cave paintings in Norway. I: Bergsvik, K.A. og R. Skeats (red.), *Caves in context: The cultural significance of caves and rockshelters in Europe*, Oxbow books, s. 48–64.
- Brevik, K.A. og H. Stebergløkken. 2018. Nyfunn av bergkunst – det rituelle landskapet i Gaulfossen. *Spor* 2018:2, s. 10–15.
- Brück, J. 2005. Experiencing the past? The development of a phenomenological archaeology in British prehistory. *Archaeological dialogues*, 12/1, s. 45–72.
- Díaz-Andreu, M., og T. Mattioli. 2015. Archaeoacoustics of rock art: quantitative approaches to the acoustics and soundscape of rock art. I: Campana, S., Scopigno, R., Carpentiero, G. og M. Ciriollo (red.), *CAA2015. Keep The Revolution Going: Proceedings of the 43rd Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology*. Archaeopress, s. 1049–58.
- Díaz-Andreu, M., Atiénzar, G.G., Benito, C.G. og T. Mattioli. 2017. Do you hear what I see? Analyzing visibility and audibility in the rock art landscape of the Alicante Mountains of Spain. *Journal of Anthropological Research*, 73/2, s. 181–213.
- Fahlander, F. og A. Kjellström. 2010. *Making Sense of Things. Archaeologies of Sensory Perception*. Stockholm Studies in Archaeology 53.
- Fazenda, B., Scarre, C. Till, R., Pasalodos, R.J., Guerra, M.R., Tejedor, C. et al. 2017. Cave acoustics in prehistory: Exploring the association of Palaeolithic visual motifs and acoustic response. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 142/3, s. 1332–1349.
- Gjerde, J.M. 2010. *Rock art and Landscapes. Studies of Stone Age rock art from Northern Fennoscandia*. Upublisert doktoravhandling, Universitetet i Tromsø.
- Kristiansen, S. 2024. *Å lytte til fortiden – en studie av arkeologisk forskning på lydene i landskapet rundt bergkunst*. Upublisert bacheloroppgave, NTNU.
- Lødøen, T.K. 2017. The Meaning and Use(-fulness) of Traditions in Scandinavian Rock Art Research. I: Skoglund, P. Ling, J. og U. Bertilsson (red.), *North Meets South – theoretical aspects on the northern and southern rock art traditions in Scandinavia*, Oxbow Books, Swedish Rock Art Series. Oxford, s. 1–34.
- Nyland, A.J. og H. Stebergløkken 2021. Changing perceptions of rock art: storying prehistoric worlds. *World Archaeology*, 52/3, s. 503–520.
- Sognnes, K. 2001. *Prehistoric imagery and landscapes: rock art in Stjørdal, Trøndelag, Norway*. BAR international series 998. Oxford: Archaeopress.
- Sognnes, K. 2012. Visuell kultur i en overgangsfase – Bergkunst og neolitisering i Trøndelag. I: Sørensen, F.K.L. (red.), *Agrarsamfundenes ekspansjon i nord. Symposium på Tanums Hällristningsmuseum, Underslöv, Bohuslän, 25.-29. maj 2011*, København: Nationalmuseet, s. 233–243.
- Sognnes, K. 2017. *The northern rock art tradition in central Norway*. BAR International Series 2837.
- Stebergløkken, H. 2016. *Bergkunstens gestalter, typer og stiler: En metodisk og empirisk tilnærming til veidekunstens konstruksjonsmåter i et midtnorsk perspektiv*. Upublisert doktorgradsavhandling, 2016:38. NTNU Grafisk senter. Trondheim.
- Stebergløkken, H. 2021. Rock Art in Central Norway – Challenges with chronology and rock art narratives. I: Sigari, D. og S. Garcês (red.), *ArkeoGazte: Revista*

Takk til

Hein, for all inspirasjon! Jeg har vært heldig å ha deg som både underviser og kollega, og setter stor pris på alle samtaler.

Takk til mitt reisefølge og min kollega Lene Vestrum Kirkhus (prosjektleder BERG Bevaringsprogrammet for bergkunst, NTNU Vitenskapsmuseet) for det gode og faglige samarbeidet, innspill og mange diskusjoner omkring bergkunst. Så må jeg også takke finneren og arkeolog Kjell André Brevik, som introduserte meg for dette majestetiske stedet.

Takk også til anonym fagfelle og til redaksjonen for innspill som har forbedret manuskriptet mitt.

de arqueologia – Arkeologia aldizkaria: Animals in Pre-historic Art – The Euro-Mediterranean region and its surroundings (11), s. 173–190.

Stebergløkken, H., Brevik, K.A. og L.V. Kirkhus (in press 2026). The ritual landscape of the rock art site Gaulfossen – preliminary interpretations from a micro

and macro level approach. I: M.M. Henriksen (red.), *Riversides - Ritual and settlement in the Gaula River Valley 1200 BC-AD 1200*, Aarhus University Press.

Tilley, C.Y. 1994. *A phenomenology of landscape: places, paths, and monuments* (Vol. 10). Oxford: Berg.